

Anadolu Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Yer Alan Çocuk Motifleri

Canan Aldırmaz Ağartan¹, Şerife Cengiz²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Cerrahisi A.d., Çanakkale

²Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir

Yazışma Adresi : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Terzioğlu Yerleşkesi, Tıp Fakültesi Dekanlık Binası 17100
Çanakkale – Türkiye

Tel: 0 286 218 00 18/2062 **Cep:** 0 532 313 47 22 **e-mail:** cananagartan@hotmail.com

ÖZET :

Giriş: İnsanın var oluşuyla başlayan ve gelişen motif, desen ve formlarla örümlü simgesel dil Anadolu insanının sesi, müjdecisi, sırdaşı olmuştur. Bu simgesel dil özellikle; Anadolu düz dokuma yaygıları, halı motif ve desenlerinde dikkat çekicidir. Çalışmamızda; Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında kullanılan çocuk motifleri detayları ile incelenmektedir.

Materyal ve Method: Çocuk motifleri, konu ile ilişkili çeşitli yazarların derleme, makale, kitap ve kataloglarından araştırılmıştır.

Bulgular: Duygu ve sembollerle yüklü olan desenlerde kız ve erkek çocuk motifleri stilize çizgilerle betimlenirken, her yöre kendine özgü renk, desen ve motifler kullanmıştır.

Tartışma: Kadın, tabiat ve yaşadığı hayat ile ilgili her şeyiilmekilmek işler tezgâhında. Her motifte bir aşk, her motifte bir ayrılık, nefret, dilek, yalvarış ya da konumuz olan çocuk motiflerinin betimlediği gibi çocuk özleminin ya da çocuğun kaybindan duyulan derin üzüntünün izleri vardır. Anadolu'nun kitapları kabul edilen dokumalar, bulunduğu çağ ya da bölge ile sınırlı kalmamış, dünyanın sayılı müze, saray ve seçkin mekânlarında meraklılarına hala sessiz bir dille hikâyelerini anlatmaya devam etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Halı, Düz Dokuma Yaygılar, Çocuk Figürleri

SUMMARY :

Child Motifs in Anatolia Turkish Carpets and Simple Weaving Ground Clothes

Introduction: The symbolic language, woven with motifs, patterns and forms have started with the existence of human being and has been the voice, forerunner and confidant of Anatolian people. This symbolic language is especially significant in Anatolian simple weaving ground clothes, carpet motifs and patterns. In our study the child motifs used in Anatolian carpets and simple weaving ground clothes were analyzed in detailed.

Material and Methods: Child motifs were studied from the collections, articles, books and catalogues of various related authors.

Findings: In patterns which were shaped with emotions and symbols, girl and boy child motifs were described with stylized lines. Each region used its peculiar colors, patterns and motifs.

Discussion: In their carpet loom, the women weave every single thing they experience with the nature and with her life. Each motif describes a love, separation, hatred, desire, appeal or a child, which is our subject matter. These motifs also reflect a dream or a deep sorrow for the loss of a child. The weavings are considered to be the books of Anatolia. These weavings are not bounded with the era or area they belong to; they continue to tell their stories with a silent language to their fans in respectable museums, palaces and elite places of the world.

Key words: Rug, Smooth Weaving Rugs, The Child Motives

GİRİŞ

Anadolu insanı duygu, düşünce, özlem, beklenti ve temennilerini anlatmakta simgesel

bir dil kullanmıştır. İnsanın var oluşuyla başlayan ve gelişen motif, desen ve formlarla

örülü simgesel dil Anadolu insanının sesi, müjdecisi, sırdaşı olmuştur. Bu simgesel dil özellikle; Anadolu düz dokuma yaygıları (kilim, cicim, zili, sumak), halı motif ve desenlerinde dikkat çekicidir.

Çalışmamızda; Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında kullanılan çocuk motifleri detayları ile incelenecektir.

METARYAL VE METOD

Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında yer alan çocuk motifleri, konu ile ilişkili çeşitli yazarların derleme, makale ve kitaplarında yer verdikleri motif, desen örnekleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlan “Türk El Dokuması Halılar” isimli beş adet katalogdan taranmıştır.

BULGULAR

Anadolu dokumalarında sık rastlanılan insan motifi daha çok erkek ve kız çocuk olarak betimlenmiştir. Duygu ve sembollerle yüklü olan desenlerde kız ve erkek çocuk motifleri stilize çizgilerle betimlenirken, her yöre kendine özgü renk, desen ve motifler kullanmıştır (**Şekil 1**).

Şekil 1 : Değişik yörelere ait çocuk motiflerine örnekler

- 1- Gaziantep⁴
- 2- Niğde⁴
- 3- Niğde⁴
- 4- Eskişehir⁴
- 5- Hakkari⁴
- 6- Gaziantep⁴
- 7- Kütahya⁴
- 8- Bursa⁴

- 9- Amik ovası⁴
- 10- Eskişehir⁸
- 11- Eskişehir⁸
- 12- Eskişehir⁸
- 13- Hakkari⁴
- 14- Ordu⁴
- 15- Kars⁴

TARTIŞMA

Dokuma sanatının tarihçesi binlerce yıl öncesine dayanır, dokuma tekniğinin ilk olarak ne zaman ve nerede başladığı tam olarak bilinmese de, veriler halı ve düz dokuma yaygı sanatının Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgede ortaya çıktığı ve geliştiği yönündedir (1, 2). Halı ve düz dokuma yaygı sanatı, Türk'lerin Anadolu'yu fethi ile birlikte Anadolu'ya gelmiş ve burada var olan kültürlerle harmanlanarak gelişimini sürdürmüştür (1, 2). Halı ve düz dokuma yaygılarında hisler renge, renklerde motife dönüşerek dille gelir. Doğal çevre, burada yaşayan canlı varlık ve eşyalar kadar soyut kavramları da sembolize eden motifler, çeşitli şekillerde bir araya gelerek desenleri oluştururlar (3). Doğum ve çoğalma ile ilgili motiflerden olan insan motifi; çağlar boyu simgesel anlatım yolu ile günümüze dek gelen, düşünen ve üreten gücün varlığının bir sembolü olmuştur (4). Çatalhöyük duvar resimlerinde avlanan, elleri havada tapınan insan çizimlerinden, Hitit, Urartu, Frig duvar kabartmalarında kullanılan tanrı, savaşçı, tanrıça gibi değişik formlardaki insan motifleri sıkça karşımıza çıkmaktadır (4). Dokumada rastlanılan ilk insan figürleri; Urallar'daki Pazırık yerleşkesindeki 5. numaralı kurganda bulunan, dünyanın ve Türk'lerin bilinen en eski düğümlü halısı olarak kabul edilen Pazırık halısında saptanmıştır (4) (**Resim 1**).

Resim 1 : Pazırık Halısı'ndan detay

Anadolu dokumalarında sık rastlanılan çocuk motifleri; bereket, mutlu bir aile tasviri, çocuk beklentisi kadar çocuğun kaybindan duyulan üzüntüsünün dile getirilmesi ya da hatırasının yaşatılması gibi nedenlerle dokunmaktadır (4). Duygu ve sembollerle yüklü olan desenlerde çocuk motifleri stilize çizgilerle betimlenirken, bazı örneklerde canlı renklerle çocukların hareketli ruhu vurgulanmış, kız ve

erkek çocukları farklı duruş ve ifadelerle gösterilmişlerdir (Şekil 1). Bazı kız çocuk motiflerinin de, kadını sembolize eden elbelinde motifinde olduğu gibi Anadolu'da Neolitik çağdan itibaren karşımıza çıkan Ana Tanrıça figürlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir (**Resim 2**).

Resim 2 : Eli belinde motifi

Bu motifler eli böğründe, eli belinde, aman kız, kahküllü kız gibi isimlerle de nitelenir (Şekil 1 içindeki 2.,10.,11., 12. ve 15. motifler). Kimi zaman erkek çocuk motifleri stilize çizgiler ya da kıyafetlerle betimlenirken kimi zamanda koçbaşı motifi güç, kuvvet kadar erkek çocuk beklentisi olarak da kullanılmıştır (**Resim 3**).

Resim 3 : Koçboynuzu motifi

Ayrıca bazı erkek çocuk motiflerine anatomik detaylarda eklenmiş, hatta sünnet operasyonu sonrası yürümedeki güçlük bile figürlere yansıtılmıştır (Şekil 1 içindeki 1. ve 4. motifler). Çeşitli şekillerde bir araya gelen motifler desenleri, desenlerde sanki binlerce yıllık serüvenlerinin sonunda unutulmaya yüz tutmuş bir alfabenin ördüğü, güçlükle duyabildiğimiz gizli bir kilim dili ile konuşurlar. 19. yüzyıla ait Konya halısının detaylarını inceleyecek olursak: orta kısmında yerel dilde saç bağı olarak adlandırılan iki saç bağı motifi ve ejderha ile anka kuşu arasındaki dövüşün geleneksel bir temsili yer almaktadır. Saç bağı, Anadolu geleneklerinde sıklıkla evlilik ve doğurganlığı simgeleyen motiftir. Ejderha ile

anka kuşunun dövüşü ise mevsim değişikliği, ilkbahar yağmurlarının başlaması ve tabiat ananın bereketliliğinin sembolü olarak kullanılmaktadır. Bordürde doğurganlığı korumak için nazarlık amaçlı çengel figürü ve buna bitişik başı mavi renkle dokunmuş figür, bir erkek çocuk beklentisini göstermektedir (**Resim 4**) (5).

Resim 4 : 19. yy ait Konya Halısı ve detayı ⁵

Anadolu'nun sustuğu halde konuşan halıları, kilimleri üzerine türlü efsaneler söylenegelmiştir. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

Padişaha bir halı getirirler. Padişah halıya söyle bir göz atar, yüreği hoplar. Hemen vezirlerine emreder: "Tiz, bu halıyı dokuyan kızı bulup bana getirin!". Ferman padişahın... Halıcı kız bulunur... Gerçekten güzeller güzeli. Birde soruşturma yapılır ki kız beş yıldır karasevdalar içinde yanıp tutuşmakta, fakat babası, onu sevdiği gence vermemek için direnmektedir. Birkaç gün sonra kız, sevgilisi ile başgöz edilir ve karasevdadan kurtulur. Saraya getirilen halının, padişaha halini nasıl arzettiğini, nasıl dert yandığını izaha lüzum var mı? (6). Günümüzde halen üzerinde önemle durulan ve çözümler üretilmeye çalışılan önemli sorunlardan biride beş kadından birinin okuma yazma bilmemesidir (7). Geçmişte çok daha derin olan bu sorun karşısında Anadolu kadını, bir bakıma dokumalarında kullandığı sembolik dille kendisini ifade etme özgürlüğü bulmuştur. Kadın, tabiat ve yaşadığı hayat ile ilgili her şeyi ilmek ilmek işler tezgâhında. Her motifte bir aşk, her motifte bir ayrılık, nefret, dilek,

yalvarış ya da konumuz olan çocuk motiflerinde betimlediği gibi çocuk özlemi ya da çocuğun kaybindan duyulan derin üzüntünün izleri vardır. Anadolu'nun kitapları kabul edilen dokumalar, sadece bulunduğu çağ ya da bölge ile sınırlı kalmamış, dünyanın sayılı müzelerinde, saraylarında, seçkin mekânlarında meraklılarına hala sessiz bir dille hikâyelerini anlatmaya devam etmektedirler.

KAYNAKLAR

1. Yetkin, Ş. *Türk Halı Sanatı*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayını, 1991: 11.
2. Deniz, B. *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000: 49.
3. Balpınar Acar, B. *Kilim-Cicim-Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları*. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Ticaret, 1982: 25.
4. Erbek, M. *Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri*. 1. baskı. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2002:60-65.
5. *Türk El Dokuması Halılar*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Semih ofset, 2005: Katalog no: 2 TEH model kodu 0125
6. Önder, M. *Konuşan Türk Halıları*. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*. *Türk Kültürü Dergisi* Mart 1963 yıl 3 sayı 29
7. A.M. Nohl, F. Sayılan: *Türkiye'de Erişkinler için Okuma Yazma Eğitimi*. *Temel Eğitime Destek Projesi (Milli Eğitim Bakanlığı / Avrupa Komisyonu)*, 2004.
(www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular/proj/tepbilgilendirme.pdf)
8. Durul Y. *Türk Kilim ve Motifleri*. Ankara: *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları* 62, 1987: 35-44.